

1.16. ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ЯК НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ОСНОВИ І ПЕРСПЕКТИВИ

КОНДРАТЕНКО Дар'я Юріївна,
кандидат юридичних наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків
ORCID ID: 0000-0001-8197-8032

Згідно з даними Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» капітальні інвестиції в аграрний сектор економіки за січень-вересень 2021 року склали 48,8 млрд грн, з них у сільське господарство – 33,3 млрд грн (на 13 % більше, ніж за відповідний період минулого року). Індекс зростання у сфері сільського господарства та мисливства склав 119,7 %. Однак незважаючи на зростання темпів залучення інвестицій у сільське господарство, низка факторів стримує подальше їх зростання. Серед них брак відповідної інфраструктури, складність оформлення угод про продаж землі, відсутність необхідної інформації щодо наявності земельних ділянок у електронних реєстрах тощо¹.

Під час дослідження на рівні дисертації правових засад державної аграрної політики України О. В. Білінська запропонувала дефініцію «державна аграрна політика» визначати як пріоритетний складник національної політики країни, що здійснюється у сфері аграрних відносин і є комплексною системою стратегічних і тактичних принципів і заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки держави, сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки України, сталого розвитку сільських територій². Вказані заходи потребують не лише правової регламентації, але й реального механізму реалізації пра-

¹ Гмирін А. Що заважає активному інвестуванню в український агросектор? *Економічна правда*. 22 січ. 2022 р.

² Білінська О. В. Правові засади державної аграрної політики України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2013. С. 34.

вових приписів на практиці, належної інвестиційної та фінансової підтримки з боку держави¹.

Інвестиційний процес в аграрному секторі економіки України розглядається як система конкретних заходів щодо проведення наукових досліджень, розробки і створення інновацій та їх впровадження у виробництво з метою отримання нової або покращеної сільськогосподарської продукції, відповідне ресурсне забезпечення вказаних процесів за рахунок залучення інвестицій².

Державна підтримка інвестиційної діяльності у сфері сільськогосподарства вносить важливий вклад в поліпшення продуктивності й рентабельності в сільському господарстві, зокрема в особливо трудомісткі 566 галузі, наприклад, тваринництво, садівництво або вирощування спеціальних культур. З цією метою особлива державна підтримка виявляється в інвестуванні сільськогосподарських товаровиробників безпосередньо відразу після отримання ними дозволу на відкриття сільськогосподарського підприємства, а також реалізується й субсидування переробки і збуту з метою підвищення конкурентоспроможності виробництва в сільському господарстві. Отже, передусім підтримуються інноваційні інвестиції, спрямовані на поліпшення ефективності аграрного виробництва, впровадження альтернативних форм його ведення, підвищення якості та безпечності сільськогосподарської продукції, розширення її асортименту задля розвитку нових ринків збуту задля задоволення інтересів держави та населення. Особливий інтерес становить освоєння невикористаних резервів і джерел в агросфері, тому необхідно знаходити і розкривати перспективні можливості збуту і застосування нових інноваційних продуктів або інноваційних технологій в усіх сферах сільськогосподарського виробництва. Для цього необхідно посилювати взаємодію між

¹ Курман Т. В., Тусва О. М. Законодавство у сфері державної аграрної політики України. *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення*: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Харків, 2014. С. 95.

² Роздайбіда О. В. Організаційно-правові аспекти інвестиційної політики держави в агропромисловому комплексі України. *Проблеми правового забезпечення економічної політики держави на сучасному етапі*: матер. наук.-практ. конфер. (11 груд. 2009 р.). Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самовряд. АПРН України, 2009. С. 40.

сільськогосподарськими виробниками і переробниками, а для інноваційних технологій обробітку і переробки поновлюваної сировини мають бути створені нові виробничі лінії, надані сировинні ресурси для виробництва енергії тощо¹.

Однією з проблем, що гальмує сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, вважається наявність правових перешкод до залучення інвестицій в сільське господарство, до яких професор В. І. Семчик відніс наступні: а) недосконалість і прорахунки щодо здійснення аграрної і земельної реформ, які призвели до парцеляції (подрібнення) сільськогосподарських підприємств (колгоспів, колективних сільськогосподарських підприємств, радгоспів); б) недосконалість і колізії аграрного і земельного законодавства щодо створення рівних умов господарювання, оподаткування та інвестування вітчизняних та іноземних суб'єктів інвестиційної діяльності; в) нестабільність законодавства; г) низька інформованість населення, насамперед, селян про зміст законів; д) відсутність громадського обговорення проектів законів, що стосуються регулювання інвестиційних відносин в аграрній сфері; е) низька правозастосовна і виконавча дисципліна у сільському господарстві та у фінансовій сфері.² На думку Д. Д. Задихайла, інноваційна сфера, а також інноваційних характери функціонування якщо не всіх, то більшості суспільних відносин, вимагають системної законотворчої діяльності у міжгалузевому форматі. Разом з цим, названа проблематика за своїм суспільним значенням сьогодні потребує передусім конституційно-правового закріплення її найбільш вагомих і визначальних правових і організаційних складових.³

¹ Панченко В. В. Інноваційно-інвестиційна діяльність як складова конкурентоспроможності сільського господарства: міжнародно-правовий аспект. *Science and education: problems, prospects and innovations: materials of the 8 th International scientific and practical conference (April 28 – 30, 2021)* / CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. P. 565, 566.

² Семчик В. І. Правове регулювання інвестиційної діяльності у сільському господарстві. *Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання*: монографія / кол. авторів; за ред. В. І. Семчика. Київ: ТОВ Юридична думка, 2008. С. 210.

³ Задихайло Д. Д. Інноваційний розвиток як предмет компетенції Уряду України: конституційно-правовий аспект. *Інноваційне інвестування в Україні*:

На сьогоднішній день існує слухна пропозиція Ю. Є. Атаманової щодо розробки і прийняття Інноваційного кодексу України задля створення адекватної владної надбудови з відповідною компетенцією, що за своїм змістом могла б охопити увесь арсенал правових засобів, механізмів та режимів, за допомогою яких держава може активно та ефективно впливати на становлення інноваційного суспільства, перехід до інноваційного характеру економічного розвитку, інноваційного способу господарювання, який має стати невід'ємною складовою правового господарського порядку¹. Видається, що основні засади державної інноваційної політики мають носити секторальний характер, враховуючи особливості окремих галузей економіки, особливо аграрного сектору.

Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схваленої розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. серед шляхів розв'язання проблем соціально економічного характеру в агросфері передбачається поліпшення інвестиційного клімату, сприяння залученню інвестицій міжнародних фінансових установ та держав – стратегічних партнерів України для реалізації проєктів в агропромисловому комплексі з дотриманням принципів прозорості, ефективності та можливості використання інституту державно-приватного партнерства.

Позитивний вплив від залучення іноземних інвестицій на розвиток аграрного сектору економіки України, на думку вчених, полягає у наступному: а) разом із припливом коштів залучаються також нові передові технології, певні інновації у виробництві та управлінні, які місцеві підприємства можуть взяти за приклад для впровадження нововведень на своїх підприємствах. Більшість українських виробників вивчають іноземний досвід своїх колег для підвищення ефективності власної господарської діяльності, що несе за собою приплив коштів у національну економіку. Також збільшується ефективність використання ресурсів, які, як відомо, є вичерпними; б) за допомогою залучення іноземних інвестицій

проблеми правового забезпечення: кол. моногр. / за наук. ред. Д. В. Задохайла. Харків: Юрайт, 2013. С. 431.

¹ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: «ФІНН», 2008. С. 354.

підвищується конкурентоспроможність національної продукції. Відомо, що українська аграрна продукція в основному не є конкурентоспроможною на міжнародному ринку. На це впливають такі фактори як: застаріле обладнання, за допомогою якого не можливо підвищити продуктивність праці; застаріла технологія виробництва продукції, що робить її не такою якісною, як, наприклад у країнах Європи; низький рівень зацікавлення та вмотивованості працівників тощо. Залучення інвестицій дасть змогу вирішити дані проблеми, що посприє підвищенню конкурентоспроможності продукції та створенню позитивного інвестиційного іміджу України; в) створення іноземних підприємств спричинить посилення конкуренції на місцевих ринках, а це, в свою чергу, спонукатиме національних виробників працювати ефективніше, щоб бути конкурентоспроможними; г) залучення іноземних інвестицій посприє підвищенню продуктивності праці, оскільки іноземні компанії вкладають більше капіталу на одиницю праці, що має безпосередній зв'язок з її підвищенням. Саме від наявності інвестицій, їх адекватності потребі розвитку та ефективності використання, залежить економічний розвиток аграрних підприємств та продуктивність аграрного сектора економіки України в цілому¹; д) прямі іноземні інвестиції безпосередньо впливають на формування інвестиційних фондів приймаючої країни. Можливо, іноземні капіталовкладення зможуть стати додатковим джерелом поповнення національних капіталів, що сприятиме розширенню капітальних ресурсів приймаючої країни; е) прихід іноземних фірм на національний ринок призводить до заміщення чи витіснення менш ефективних національних компаній, що спричинює перерозподіл внутрішніх ресурсів між більш і менш рентабельними компаніями і сприяє зростанню середнього рівня продуктивності праці і середніх доходів на душу населення у приймаючій країні²; є) залучення іноземних інвестицій забезпечить збільшення дохідної частини бюджету за допомогою сплати податків та підвищить рівень зро-

¹ Melnyk, O. Melnyk, A. and Pasichnyk, Yu. (2018), «Organizational and economic conditions of activation of investment activity in the agrarian sector of the ukrainian economy», *Agrosvit*, vol. 22, p. 6.

² Kis, G. (2018), «Foreign Investor in Ukrainian Territories: Problems or Perspectives?», available at: <http://www.vyshnya.in.ua/2018/06/27/%D1%96%D0%-BD%>.

стання економіки в цілому; ж) створення нових робочих місць для населення країни; з) залучення іноземних інвестицій та співробітництво з іноземними інвесторами посилить інтеграцію України в світове господарство.

Враховуючи пріоритетність інвестиційної діяльності у забезпеченні ефективного розвитку аграрного сектору економіки України, посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158, передбачено формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільського господарства. Реалізація такої моделі розвитку сільського господарства передбачає необхідність постійного удосконалення державної інвестиційної політики як складової державного регулювання сферою економіки. Саме здійснення державного управління шляхом державної підтримки сприятиме інвестиційному розвитку аграрного сектору економіки України¹.

Підписання й ратифікація Верховною Радою України Угоди про асоціацію між Україною та ЄС знаменують нову епоху для українського народу в утвердженні демократичної, правової, соціальної держави на нових методологічних основах функціонування ринкової економіки, розбудови правової системи та державної влади і місцевого самоврядування, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина відповідно до міжнародних стандартів, а також гармонізації та адаптації українського законодавства до вимог законодавства і права Європейського Союзу². Главою 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» зазначеної Угоди про асоціацію регламентовано, що співробітни-

¹ Панченко В. В. Деякі питання правового регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 89.

² Носік В. В. Земельно-правові проблеми забезпечення сталого розвитку України. *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-й річниці створення Донецького нац. ун-ту та 30-й річниці створ. каф. господарського права Донецьк. нац. ун-ту (м. Вінниця, 14 – 15 трав. 2015 р.); за заг. ред. Бобкової А. Г. Вінниця: ДонНУ, 2015. С. 210.

цтво між Сторонами в галузі сільського господарства та розвитку аграрних регіонів серед іншого передбачається за наступними напрямками: 1) сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, включаючи розвиток органічних методів виробництва і біотехнологій, зокрема, шляхом впровадження передового досвіду в цих областях; 2) обмін знаннями й кращими практиками в сфері аграрної політики з метою сприяння зростанню економічного добробуту місцевих сільських громад; 3) підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, ефективності й прозорості ринків, а також умов для інвестицій; 4) поширення знань шляхом навчання та проведення інформаційних заходів; 5) сприяння впровадженню інновацій шляхом проведення наукових досліджень та стимулювання розширення послуг сільськогосподарським виробникам; 6) проведення політики щодо якості сільськогосподарської продукції в галузі стандартизації, вимог до виробництва й схем якості та ін. До того ж реалізація «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, зумовлює необхідність динамічного реформування аграрних відносин шляхом формування державної аграрної політики, спрямованої на вдосконалення сфери інноваційного, екологічно безпечного аграрного господарювання й диверсифікації видів економічної діяльності в межах сільських територій, впровадження альтернативної енергетики й підвищення інвестиційного іміджу держави. На поверхню проблематики подальшого інноваційного розвитку аграрного сектору впливає питання про його правове регулювання, яке виступає окремим важливим елементом у механізмі сталого розвитку держави.

Нормативно-правове та економічне стимулювання інвестиційного розвитку сільського господарства в країнах ЄС забезпечують активізацію регіонального розвитку, різнопланове розширення рівня освоєння наявних територій, технічну модернізацію сільськогосподарського виробництва, досягнення необхідного рівня економічного розвитку. Для країн Західної Європи часто використовують заходи фінансового стимулювання інвестиційних процесів, які враховують такі напрямки: а) активне державне субсидування; б) фінансування експортних операцій; в) дотаційне фінансування для сільськогосподарських виробників; г) створення

умов для залучення іноземного капіталу в аграрний сектор країн ЄС (переважно довгострокові прямі іноземні інвестиції в проєкти біоінженерії); д) збалансування регіонального розвитку завдяки створенню фондів регіонального розвитку; є) координація роботи різних міністерств та відомств, які відповідають за залучення іноземних інвестицій¹.

Постановою Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р. «Про підтримку сільських територій через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій» передбачено сприяння вирішенню соц. проблем шляхом впровадження спеціального органу Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сіл. районів задля фінансування соціальної сфери села. Документ передбачає 4 основні цілі:

1) підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської та лісгосподарської галузі шляхом: інвестицій, спрямованих на підвищення ефективності переробки і збуту на етапах створення первинної продукції; вдосконалення і розвиток інфраструктури, пов'язаної з розвитком і адаптації сільського та лісового господарства; відновлення потенціалу сільськогосподарського виробництва, пошкоджених у результаті стихійних лих та внесення відповідних схем профілактики; здійснення заходів, спрямованих на підвищення якості виробництва та продукції; надання допомоги фермерам в адаптації до законодавства ЄС, частково компенсуючи додаткові витрати або втрати доходів внаслідок нових взятих зобов'язань;

2) поліпшення стану навколишнього середовища та сіл. місцевості шляхом підтримки сталого розвитку, заохочуючи фермерів і власників лісів застосовувати методи землекористування, сумісні з необхідністю збереження навколишнього природного середовища, ландшафту, захисту та поліпшення природних ресурсів. Допомога також охоплює підтримку невиробничих інвестицій, пов'язаних із досягненням ін. агроекологічних цілей, а також заходів, спрямованих на поліпшення ліс. ресурсів (підтримка першого залісення сільськогосподарських земель, створення системи

¹ Дзюра Ю. М. Державне регулювання інвестиційної діяльності в сільському господарстві: дис. на здоб. наук. ступ. докт. філософ. з публ. упр. Львів, 2020. С. 68, 69.

агролісомеліорації або відновлення лісового потенціалу та запобігання стихійних лих);

3) якість життя в сільських районах і диверсифікація сільської економіки через диверсифікацію в бік несільськогосподарських видів діяльності, підтримку створення та розвитку мікропідприємств, розвитку та захисту туризму, підвищення якості життя в сільських районах, через фінансування створення та відновлення об'єктів соц. інфраструктури, здійснення заходів щодо збереження та ефективного використання сіл. спадщини, розроблення та реалізації місцевої стратегії розвитку;

4) фінансова підтримка програми «Лідер», заснованої на засадах публічно-приватному партнерстві («місцеві ініціативні групи»). Для реалізації цього проекту Європейським фондом регіонального розвитку з бюджету виділено 96 млрд євро¹.

У постанові Ради (Європейської економічної спільноти) № 797/85 від 12 березня 1985 р. про підвищення ефективності об'єктів аграрної інфраструктури уже передбачалися конкретні заходи щодо підтримки цих видів діяльності. На територіях, придатних для розвитку туризму або ремесел, до плану поліпшення підприємницької діяльності було запропоновано включити, крім сільськогосподарських інвестицій, інвестиції в туризм та розвиток ремесел, розвиток і підготовку пасовищ (п. 1 ст. 17). Особлива увага зверталася на організацію допомоги з метою здійснення залісення с.-г. земель та інвестицій у ліс. поліпшення, включаючи створення лісозахисних смуг, протипожежних перепон та пунктів водопостачання, ліс. доріг (ст. 20). Прийняті пізніше нормативно-правові акти ЄС ще більшою мірою акцентують увагу на розвитку несільськогосподарських видів діяльності. Зокрема, у Постанові Ради (ЄЕС) № 2328/91 від 15 липня 1991 р. щодо підвищення ефективності сільськогосподарських структур ідеться про поширення фінансової допомоги не тільки на фермерів, а й на осіб, для яких ведення сільського господарства не є основним заняттям, за умови, що вони здійснюють діяльність у сфері лісово-

¹ Гафурова О. В. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва. *Велика Українська юридична енциклопедія. Т. 16 : Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови), та ін. Харків: Право, 2019. С. 129, 130.*

го господарства, туризму, ремесел або діяльність, спрямовану на навколишнього природного середовища та збереження сільської місцевості¹.

Справедливо зауважує К. О. Настечко про те, що потреби розвитку конкурентоспроможного великотоварного сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі диктують використання механізмів корпоратизації та кластеризації. Такі механізми потребують лідера (інтегратора) – великого підприємства – передове або спільне переробне підприємство (продуктовий кластер), спільно створений орган міжгосподарського управління (територіально-виробничий кластер) та ін. Прикладом такої кластерної моделі виступає регіональний агрохімічний кластер як добровільне територіальне об'єднання суб'єктів агрохімічного сервісу (агрохімічних структур різних форм власності, виробників агрохімічних препаратів і сільськогосподарських товаровиробників².

Крім кластерів сучасною формою залучення інвестицій у великотоварне сільськогосподарське виробництво стала поява в Україні агрохолдингів. В Україні проведено цілу низку комплексних досліджень, присвячених правовому статусу холдингів³. Водночас аналіз правового статусу саме аграрних холдингів залишається недостатнім. Холдингова організація підприємств сільського господарства та процес її створення в Україні до цих пір чітко не визначені на законодавчому рівні. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV «Про холдингові компанії в Україні» законодавство України про холдингові

¹ Кульчій І. М., Шульга М. В. Спільна аграрна політика ЄС. *Велика Українська юридична енциклопедія. Т. 16 : Земельне та аграрне право* / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови), та ін. Харків: Право, 2019. С. 613, 614.

² Настечко К. О. Правове регулювання публічно-приватного партнерства у сфері аграрного виробництва. *Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах: монографія* / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. Київ: Наукова думка, 2015. С. 32.

³ Старіков О. Ю. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві (на прикладі реформованих аграрних підприємств): дис ... канд. екон. наук: 08.07.02; Київський національний економічний ун-т. Київ, 2002. 199 с.

компанії складається з цього Закону, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Податкового кодексу України? Закону України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування» інших законів та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність холдингових компаній та їх корпоративних підприємств, а також правове регулювання інвестування, в тому числі й у агроінноваційний сектор.

Інновації в українському аграрному секторі в основному зумовлені функціонуванням агрохолдингів з іноземними інвестиціями та розвитком стартапів, що надають аграрним компаніям інноваційні послуги та рішення (див. деякі приклади праворуч). Ключовими напрямками для інновацій є: 1) точні сільськогосподарські рішення для моніторингу ґрунтів та посівів за допомогою системи віддалених датчиків (наприклад, датчиків вологості ґрунту), супутникових знімків, мультиспектральних камер та метеорологічних датчиків; 2) GPS трекери для сільськогосподарської техніки; 3) автоматизовані системи управління земельними банками агропідприємств; 4) дрони та відповідні алгоритми (наприклад, геопросторовий аналіз) для аналізу зображень в режимі реального часу та внесення добрив або засобів захисту сільськогосподарських рослин; 5) рішення для лабораторної діагностики та агрономічних досліджень; 6) рішення щодо управління енергоефективністю та використанням бензину; 7) автоматизовані зрошувальні системи; 8) стартапи, що запроваджуються в Україні тощо. В Україні вже працює низка національних компаній, які розробляють агро-стартапи, орієнтовані на Soft Farm. Зокрема це: інтегровані ІТ-рішення для рослинництва і тваринництва: журнали зоотехнічних заходів; облік поголів'я; управління раціонами харчування; точне землеробство; агророзвідка і контроль посіву – GPS-моніторинг обладнання, аналіз супутникових знімків метеоспостережень; використання системи Ай Ті Лінкс (itLynx) – автоматизована зрошувальна система (автоматизоване водопостачання, моніторинг температури та вологості ґрунту); GPS відстежування – моніторинг споживання бензину «Агрилаб» (AgriLab); дистанційне зондування та аналіз ґрунту для малих та середніх аграрних господарств за допомогою безпілотників та мультиспектральних камер.

Інноваційним напрямом в агробізнесі експертна середа вважає застосування технологій блокчейн (Blockchain). Зокрема, за допомогою технології блокчейну можуть укладатися смарт-контракти в агробізнесі та забезпечуватися подальший контроль за їх виконанням. Смарт-контракт може виступати автоматизованою системою, що діє задля виконання договору, укладеного в іншій формі (автоматизовані системи, направлені на виконання договорів, сьогодні широко застосовуються банками, телекомунікаційними операторами тощо)¹. Технології Blockchain надають можливість охопити усю інформацію про сільськогосподарську продукцію та харчові продукти із неї від початку розробки технології, процесу виробництва до реалізації кінцевим споживачем, зокрема при використанні QR-кодів, а лікарі – моментально дізнатися, якої якості продукт спожила особа в разі погіршення стану здоров'я².

Загалом інновації в агробізнесі можна виокремити у таких сферах: а) створення нового сільськогосподарського продукту; б) нових технологій вирощування; в) забезпечення цифрового агровиробництва та ін. Останні найпоширеніші серед сільськогосподарських українських товаровиробників. Так, Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» було встановлено, що технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу виступає одним із стратегічних пріоритетних напрямів у 2011 – 2021 роках в Україні. Така позиція стала продовженням положень щодо аграрних інновацій, закладених Загальнодержавною комплексною програмою розвитку високих наукоємних технологій 2004 р. Законодавча увага до розвитку аграрних інновацій базується на необхідності невідкладного вирішення питань інноваційного техніко-технологічного забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції шляхом впровадження найсучасніших досягнень науки і техніки³.

¹ Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 92.

² Блокчейн плюс сільське господарство: як зміниться життя споживача і бізнесу. *Економічна правда*. 25 жовт. 2017 р.

³ Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т. Аграрний потенціал України: напрями розвитку: монографія. Київ: Аграрна наука. 2016. С. 247.

Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства являє собою створення відповідної інноваційної інфраструктури щодо розробки або залучення нових технологій, продукції або послуг, організаційна, адміністративна діяльність, яка спрямована на використання та комерціалізацію наукових досліджень та розробок, що підвищують конкурентоспроможність підприємства¹. Як справедливо зазначає Т. В. Курман, інноваційного розвитку в агросфері потребують як технології ведення традиційного сільськогосподарського виробництва, так і сільськогосподарська техніка, наука і освіта, сфера переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції, маркетингу, логістики, інформаційних технологій тощо².

П. Т. Саблук свого часу справедливо підкреслював, що інноваційний процес та інноваційна інфраструктура в аграрній сфері мають свої особливості, зумовлені специфікою сільськогосподарського виробництва, що залежить від природних факторів, та використанням як засобів виробництва живих організмів і природних ресурсів³. Дійсно, інноваційна діяльність у сільському господарстві має особливий об'єкт правового регулювання, наприклад, нові сорти рослин, породи тварин, технології вирощування, зберігання сільськогосподарського виробництва. Крім того, здійснення інноваційної діяльності має прив'язку до сезонності. Особливість цих інновацій полягає також в тривалому терміні окупності інновацій, необхідності адаптації рослин і тварин до різних територіальних кліматичних умов⁴. З огляду на ці особливості інноваційна діяльність в аграрному секторі потребує свого унормування на законодавчому рівні.

¹ Герасименко А. А., Богачев Л. А. Инновационные проблемы сельского хозяйства современной Украины. *Молодий вчений*. 2014. № 5 (1). С. 29, 30.

² Курман Т.В. Агроінновації в Україні в умовах сталого розвитку агросфери: правові засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 392.

³ Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. Серія: Економіка та менеджмент. 2016. № 9. С. 36.

⁴ Олійник О. В., Сідельнікова І. В. Інноваційна діяльність: особливості розвитку і активізації в аграрному виробництві. *Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія: Економіка. 2017. Вип. 17. С. 76.

О. Е. Сімсон визначає інноваційні правовідносини як відносини, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності щодо передачі (використання, реалізації) об'єктів інновацій у підприємницькій сфері з метою отримання прибутку¹. При цьому слід зауважити, що інноваційні правовідносини мають характер різногалузевих, оскільки в них присутня як публічна-правова, так і приватно-правова складові, а відтак мають змішану юридичну природу.

Аналізуючи інноваційно-інвестиційні правової норми Г. С. Корнієнко відмічає, що співвідношення інновацій та інвестицій впливає з того, що інвестиціями вважаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект, зокрема у вигляді майнових прав інтелектуальної власності; сукупності технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих (ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність»). Водночас поняття інвестиції, зокрема у сфері агробізнесу, дещо ширше, ніж категорія інновації, оскільки в сільському господарстві інвестиції розглядаються як капітальні вкладення (довгострокові) в сільському господарстві, переробній промисловості, транспорті та в інших галузях сільського господарства на відтворення, збільшення і вдосконалення основних фондів. А відтак інновації та інвестиції у сфері агробізнесу можуть розглядатися як взаємопов'язані категорії, що співвідносяться як широке та спеціальне правове поняття. При цьому з моменту внесення інновації як нематеріального активу у капітал сільськогосподарського товаровиробника вона може отримати статус інвестиції².

Загалом же законодавче визначення інноваційної діяльності закріплено у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»

¹ Сімсон О. Е. Інноваційні правовідносини. Проблема ідентифікації та класифікації. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 5. С. 99.

² Корнієнко Г. С. Аграрні інновації як чинник становлення національного агробізнесу. *Право та інновації*. 2020. № 3 (31). С. 19.

та ст. 325 ГК України. Однак, якщо Закон визначає інноваційну діяльність крізь реалізацію науково-технічних розробок при створенні нових конкурентноздатних товарів і послуг, то Кодекс зводить цю діяльність до реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Водночас поняття інвестиції, зокрема й у сфері агробізнесу, значно ширше за інновації, оскільки в сільському господарстві інвестиції розглядаються як капітальні вкладення (довгострокові) в сільському господарстві, переробній промисловості, транспорті та в інших галузях аграрного сектору на відтворення, збільшення і вдосконалення основних фондів¹. Підкреслимо і те, що інвестиції у сфері агробізнесу виступають складним елементом правовідносин матеріально-технічного забезпечення діяльності сільськогосподарського виробника.

В Україні ухвалено значну кількість нормативно-правових актів, які закріплюють курс на агроінноваційний розвиток держави та встановлюють напрями й механізми його реалізації. Однак більшість законодавчих положень так і не були реалізовані, особливо у сфері агроінноваційного сектору економіки, а чинність окремих положень було призупинено або їх взагалі вилучено, інші мають декларативний характер. Поточний стан правового забезпечення інвестування в агроінноваційний сектор не відповідає сучасним вимогам. Відтак ця сфера суспільних відносин через її значну суспільну вагу фактично стає комплексним предметом правового регулювання, однак потребує подальшого удосконалення.

Агросфера як особлива середовище функціонування агробізнесу в Україні найближчим часом зазнаватиме все кардинальніших змін, пов'язаних з реалізацією агробізнесових стартапів саме на основі інвестиційних проєктів. Особливо важливе питання, що потребуватиме правового врегулювання, стане сфера застосування технологій блокчейну в реалізації інноваційних стартапів в агробізнесі, а також технологій застосування штучного інтелекту як феномену, який у даний час реалізується або у формі програмного па-

¹ Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: моногр. / за ред. В. І. Семчика. Київ: Юридична думка, 2008. 252 с.

кету (віртуальна платформа, чат-боти, програмне забезпечення в агроінженерії тощо, які не мають матеріальної оболонки), або ж програмно-інформаційного (застосування роботів в аграрному виробництві, дронів під час моніторингу земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва у сільському господарстві тощо). Застосування штучного інтелекту не лише допоможе здійснити квантовий стрибок у сфері розвитку агробізнесу, а й несе за собою певні ризики у сфері безпеки, а відтак потребує імперативного правового впливу.

Оскільки в системі аграрного права як галузі вітчизняної системи права вже сформовано систематизовану сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері агроінвестування, прийшов час переосмислити усталені підходи до системи аграрного права. Аналізуючи питання стосовно місця агроінноваційних відносин в системі аграрного права України слід дійти висновку, що останні належать до підгалузі агроінноваційного права в системі комплексної галузі аграрного права.

На ефективний розвиток відносин у сфері агроінвестування в Україні не в останню чергу впливає обрання позитивної міжнародної інвестиційної практики, зокрема країни Євросоюзу. Так, у Франції, де у найближчі роки на аграріїв чекає «потрійна революція» – цифрова, а також у сфері роботизації виробництва, в тому числі сільськогосподарського, та генетичних технологій. Інвестиції в аграрний сектор (що плануються на рівні 2 млрд євро) дозволять збільшити продуктивність, відмовитися від деяких пестицидів, скоротити викиди CO₂, розвивати та підтримувати «біо-рішення» в аграрному секторі. На сьогодні у Франції налічується 215 інноваційних стартапів у сільському господарстві та харчовій індустрії. За обсягом залучених ними інвестицій (562 млн євро у 2020 році) Франція посідає перше місце у ЄС та п'яте місце у світі. Як уявляється, саме французька фінансово-правова модель залучення інвестицій у агроінноваційний сектор є найбільш привабливою та ефективною для імплементації в Україні.

Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), український агросектор є одним із найменш субсидованих у світі. Насправді мова про від'ємне субсидування, що означає: сільське господарство субсидує економіку, генерує знач-

ну частину податків та валютних надходжень. Щоб отримати доступ до фінансування, ці підприємці доклали значних зусиль, аби впровадити найкращі міжнародні стандарти з точки зору технологій, навколишнього середовища, соціальних та управлінських стандартів (ESG) і, найголовніше, прозорості та доброчесності. Для цього вони тісно співпрацювали з фінансовими установами з розвитку, такими як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який упродовж років став найбільшим постачальником фінансування для приватного сектору в Україні. Наприклад, «Нібулон», один із найбільших сімейних компаній-експортерів зерна у країні, інвестував понад \$2 млрд для покращення експортної логістичної інфраструктури шляхом відродження річкового транспорту та будівництва власної мережі зернових річкових терміналів. Компанія навіть збудувала власну суднобудівну верф для будівництва барж, буксирів і плавучого крана, здатного завантажувати судна безпосередньо з баржі, без заходу у морський термінал. Більша частина його фінансування надійшла від фінансових установ розвитку.

Інші компанії отримали доступ до міжнародного фінансування через лістинг цінних паперів на фондових біржах. Наприклад, Астарта, один з найбільших вертикально інтегрованих агропромхолдингів в Україні, виробляє цукор, молоко, соєву олію та шрот, вирощує зернові та олійні культури, залучила фінансування на Варшавській фондовій біржі. Астарта інвестувала значні кошти в енергоефективність, нові технології та цифровізацію. Компанія також тісно співпрацювала з фінансовими установами з розвитку. Астарта швидко стала світовим еталоном з точки зору ведення ефективного стійкого сільського господарства. На думку експертів, найкращим прикладом вдалого вкладення інвесторів в акції української компанії є покупка паперів агропромислового холдингу «Астарта», яка стала першопрохідцем серед українських компаній, розмістивши свої акції на Варшавській фондовій біржі 17 серпня 2006 року. Завдяки успішному проведенню IPO за всіма вимогами Європейського союзу холдинг зміг залучити більше 30 млн дол. для розвитку бізнесу. Це був «дебют» на фондовій біржі не тільки для України, але і в цілому для компаній зі Східної Європи¹.

¹ IPO: шлях від локального виробника цукру до інтегрованого агропромислового підприємства. *Цукровий бізнес*. Вип. 2, верес. 2017 р.

Фінансові установи з розвитку, що належать урядам, також працювали над популяризацією кращої комунікації та координації між приватними підприємствами та місцевими політиками в Україні. Цей урок добре засвоїли. Українська зернова асоціація була створена за підтримки ЄБРР і Продовольчої організації ООН (ФАО). Створено також низку робочих груп для роботи над конкретними нормативними актами, спрямованими для сприяння виробництва і торгівлі¹.

Європейський банк реконструкції та розвитку має статус міжнародної фінансової організації з найвищим кредитним рейтингом (AAA). Банк було створено у 1991 році. На даний час членами Банку є 69 країн, ЄС та ЄІБ. Україна є членом ЄБРР з 13.08.1992 р. Міністр фінансів є Керуючим від України - членом Ради Керуючих ЄБРР. ЄБРР не фінансує витрати державного бюджету, а здійснює фінансування тільки інвестиційних проектів розвитку у приватному та державному секторі, окрім оборонної та тююнової промисловості, а також проектів грального бізнесу. В рамках прийнятої стратегії ЄБРР працює у двох напрямках: надання міжнародних кредитів на пільгових умовах під державні гарантії та кредитування приватних підприємств на комерційних умовах. ЄБРР є одним з найбільших інституційних інвесторів в Україні. Станом на 31 липня 2022 року сукупний обсяг виділеного Україні Банком фінансування становить 17,64 млрд євро в рамках 516 проектів. На стадії реалізації знаходиться 9 спільних з ЄБРР проектів загальним обсягом позик 1 764,0 млн євро. Обсяг використання коштів позик ЄБРР за цими проектами станом на 31 липня 2022 року – 656,98 млн євро (37,24% загальної суми позик)².

На сьогоднішній день найбільш затребуваними цілями інвестування у агросектор держави мають стати збереження біорізноманіття, декарбонізація основних елементів продовольчої системи, а також на підтримку якості ґрунтів, запровадження єдиної цифрової системи управління в агробізнесі. До прикладу, «Астарта»

¹ Приватний сектор відродив агросектор України. *Аграрний тиждень*. Україна. 18 трав. 2022 р.

² Використання коштів по проектах ЄБРР в державному секторі станом на 31 Липня 2022 р. *Співробітництво України з Європейським банком реконструкції та розвитку*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr>. (дата звернення: 10.08.2022).

створила in-house IT-компанію AgriChain, яка розробила платформу єдиної цифрової системи управління агробізнесом¹. Крім того перспективним є широке застосування супутникових систем моніторингу та аналізу даних у сільському господарстві. Це дозволить точне внесення добрив та насіння, контроль протягом періоду вирощування сільськогосподарської продукції тощо.

На думку вчених-економістів, існують ризики, які несуть собою збільшення іноземного інвестування в сільське господарство країни. Серед них: 1) приплив іноземних інвестицій може призвести до посилення залежності національної економіки від іноземного капіталу; 2) послаблення конкурентних позицій місцевих підприємств, які можуть втратити свої прибутки та згорнути господарську діяльність; 3) створення нових підприємств може погіршити екологічну ситуацію в країні; 4) іноземні інвестори можуть використовувати Україну лише як сировинний придаток. Експортувавши необхідні ресурси, вони виготовлять готову продукцію за кордоном та, потім, завезуть її як імпорту. Це погіршить економічну ситуацію в країні та зменшить її частку у структурі доданої вартості, що в загальному веде до погіршення національного добробуту населення; 5) можливе посилення монополізації ринку. Зрозуміло, що іноземна компанія буде мати передові позиції на ринку та зможе захопити більший його сегмент за рахунок високої конкурентоспроможності своєї продукції. Це є негативним процесом, оскільки веде до падіння виробництва інших суб'єктів господарювання. Відомо, що ефективне функціонування ринку можливе лише за наявності вільної конкуренції; 6) при залученні іноземних інвестицій можливе виникнення конфліктів між країною-репацієнтом та іноземним інвестором².

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми

¹ Бабенко О. IT та сільське господарство мають об'єднуватися, разом вони можуть дати дивовижний результат для України – Жиль Меттеталь. *Економічна правда*. 18 листопа. 2021.

² Мельник О. І., Мельник А. Г., Малиш Л. Б. Іноземне інвестування як фактор розвитку аграрного сектора України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 36, 37.

стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

В Україні зареєстровано Асоціацію аграріїв України, метою якої є захист прав та інтереси аграрних компаній з іноземним капіталом та розвиток зв'язків між вітчизняним агробізнесом та іноземними інвесторами. Як прогнозується, робота цієї асоціації може позитивно вплинути на розвиток міжнародних відносин в агроінвестиційній сфері.

Крім того оптимальним для України виступає варіант, який передбачає застосування кращих практик держав з розвиненою аграрною економікою, імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, а також поліпшення бізнес-клімату в аграрному секторі економіки, створення умов для збільшення обсягів залучення інвестицій, розширення можливості для експорту продукції вітчизняного аграрного сектору, забезпечення вітчизняних споживачів продовольством належної якості за доступними цінами, а також залучення інвестицій через механізм державно-приватного партнерства та/або приватизації. Потребує удосконалення й механізм захисту корпоративних прав та безпеки управління в аграрних корпоративних підприємствах, зокрема уточнення правового становища аграрних холдингових компаній, з метою створення більш привабливого інвестиційного клімату.

У подальшому перспективним напрямом дослідження даної проблематики стане визначення змісту агроінноваційних правовідносин, порядку їх виникнення, реалізації та припинення, а також аналіз їх юридичної природи. Особливо важливе питання, що потребуватиме правового врегулювання, стане правове забезпечення застосування штучного інтелекту в агросфері як феномену, який не лише допоможе здійснити квантовий стрибок у сфері розвитку агробізнесу, але й має під собою певні ризики у сфері безпеки, та блокчейну.

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року не містить спеціальних норм присвячених інвестуванню в аграрну сферу економіки, як і відсутні такі

приписи в Законі України «Про підтримку сільського господарства України». Відтак чинне аграрне законодавство потребує оновлення у цій частині шляхом прийняття, по-перше, Концепції державної інвестиційної політики в сільському господарстві, по-друге, розробки й прийняття нового закону «Про державну аграрну політику України», який би містив окремий розділ «Інвестиційна політика» і унормував загальні засади іноземного інвестування в сільське господарство України.